

УДК 37.012.2

Теофіл Георгійович Рендюк

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСВІДУ РУМУНІЇ ЩОДО ЗАСУДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Румунія є другою державою після Республіки Польщі серед колишніх соціалістичних країн, яка у 2006 р. на офіційному рівні публічно засудила комуністичний режим, що не лише поставило остаточну крапку тривалому та достатньо жвавому обговоренню цього питання всередині румунського суспільства, але й унеможливило організаційне відродження Румунської комуністичної партії, її ідеології та практики. Тому досвід Румунії стосовно проведеної широкомасштабної інформаційно-політичної акції із засудження комуністичної ідеології заслуговує на увагу і з науково-теоретичного, і практичного погляду.

Актуальність цієї статті впливає з можливого ініціювання аналогічної роботи як в Україні, так і в інших країнах колишньої соціалістичної системи, пострадянських державах, що потребує врахування наявного зарубіжного досвіду, особливо при організації її належного інформаційно-політичного супроводу. Тому *метою* дослідження є аналіз та оцінка особливостей проведеної в Румунії комплексної роботи із підготовки за допомогою мас-медійних потужностей країни засудження по суті теорії і практики комуністичної ідеології. Головне *завдання* запропонованої публікації вбачається в дослідженні еволюції підходів румунської сторони до цієї проблематики, здійснених нинішньою офіційною владою у Бухаресті кроків, спрямованих на формування адекватної морально-політичної атмосфери в суспільстві, а також розкриття кон'юнктурності характеру цієї діяльності, пов'язаного із вступом Румунії до Європейського Союзу 1 січня 2007 р.

У цьому контексті варто зазначити, що в разі виникнення необхідності у проведеної відповідної роботи в Україні доцільно було б звернути увагу на кілька обставин, які суттєво відрізняють колишню, характерну для початку 90-х років минулого століття, та нинішню внутрішньополітичну ситуацію в Україні та Румунії, а також на деякі між-

народні чинники, які в цьому плані відіграли вигідну для Румунії роль.

Так, на відміну від України, Румунія перебувала під комуністичною владою набагато коротший період — з 1947 до 1989 року. Це означає, насамперед, що старше покоління румунських громадян повністю не сприйняло цінності нав'язаного СРСР режиму, а молодь уже у 80-х роках практично в ньому розчарувалася. Крім цього, відразу після грудневої революції 1989 р. у Румунії, апогеєм якої стала страта двох головних та засудження до тривалого періоду ув'язнення інших фігурантів панівної до того комуністичної партії, було заборонено її існування, що позитивним чином вплинуло на можливість підготовки та оприлюднення в парламенті країни доповіді щодо засудження комунізму. До того ж, у Румунії комуністична ідеологія не встигла так глибоко пронизати суспільство як, наприклад, в Україні. Відчутний супротив у цьому плані продемонструвала стара інтелігенція, яку тоталітарний режим так і не зміг повністю знищити, а також селянство, яке протягом всього соціалістичного періоду зберегло позитивне ставлення до приватної власності як до цінності першочергового значення. Цьому сприяв той факт, що процес колективізації сільського господарства завершився в Румунії досить пізно — у 1962 р., а гірські її регіони так і не були колективізовані. Водночас, переважна більшість новоствореного робочого класу не змігла остаточно відірватися від своїх сільських коренів і консервативного селянського менталітету, що стало значною перешкодою на шляху перетворення робітників на основну рушійну силу комуністичної влади. Важливим чинником у цьому плані було й те, що в Румунії боротьба з релігією відбувалася набагато м'якше, ніж у радянських республіках, внаслідок чого більшість культових споруд продовжували функціонувати протягом усього періоду соціалістичного розвитку країни, а атеїстична пропаганда

виявилася малоефективною. Крім того, Румунія внаслідок історичних, географічних, політичних, мовних, національних, культурно-духовних та інших чинників завжди перебувала набагато далі від першого імплементація комуністичної ідеї — Росії, ніж Україна. Особливий курс внутрішньої та зовнішньої політики комуністичного керівництва Румунії стосовно колишнього СРСР завжди знаходив реальну підтримку з боку США та західних держав, що певною мірою також посприяло підтримці антикомуністичних настроїв як усередині румунського суспільства, так і в середовищі румунської діаспори, яка відіграла чималу роль у прискоренні процесу демонтування тоталітарного режиму на історичній батьківщині. Румунська політична еміграція була достатньо чисельною та за великим рахунком консолідованою у своїх скоординованих діях, спрямованих на тотальну критику комуністичної ідеології на батьківщині. Водночас, ситуація у соціалістичній Румунії піддавалася постійній і системній критиці з боку західних засобів масової інформації, які вміло використали потенціал як старої еміграції, так і наростаючої протягом 80-х років XX століття хвилі румунських біженців. Існування протягом тривалого часу, поруч із Румунією, ліберальної Югославії, з її більш високим рівнем життя та свободи слова, як відчутний зовнішній каталізатор впливало на наростання внутрішнього незадоволення багатьох румунських громадян ситуацією в країні, що особливо спостерігалось в західній частині країни. Водночас, на відміну від інших колишніх соціалістичних країн, тоталітарний режим у Румунії ввібрав у себе найбільш негативні аспекти теорії та радянської практики комуністичного будівництва, доводячи їх до антигуманної форми. Зокрема, комуністична диктатура в цій країні завжди супроводжувалася сильною підтримкою культу особи, що особливо процвітав за часів перебування біля влади Н. Чаушеску (1965—1989 рр.).

Після подій 1989 р. у Румунії з'явилася маса наукової, науково-популярної, документальної літератури та публікацій, які відкрито й безперешкодно розкривали суть попереднього комуністичного режиму, морально та теоретично готуючи суспільство до його засудження. Особливу роль у цьому плані відіграли спеціальні рубрики в передачах румунського телебачення й радіо, а також друковані засоби масової інформації. Наприклад, всебічне та відкрите висвітлення ними перебігу повторного розгляду у 1996 р. Верховним судом Румунії процесу засудження Н. Чаушеску, чим було підтверджено правильність дій нової влади

країни у грудні 1989 р. щодо клану Чаушеску, мало вирішальне значення для зняття напруженості в румунському суспільстві навколо ролі колишнього лідера комуністичної партії в історії держави другої половини XX століття. Це стало яскравим прикладом вдалої організації цілеспрямованого інформаційно-політичного супроводу процесу засудження комуністичної ідеології в Румунії, який тривав протягом наступних десяти років.

Усе це разом взяте створило необхідні умови для сприятливої та достатньо оперативної роботи спеціально створеної у 2006 р. Президентської комісії з питань оцінки комуністичної диктатури в Румунії, а також для позитивного сприйняття у грудні 2006 р. переважною частиною румунського суспільства підготовленої комісією Заключної доповіді щодо засудження комунізму в Румунії.

Ця акція мала свого часу широкий резонанс як в Румунії, так і за її межами. Особливо предметною була конструктивна дискусія з питання засудження комунізму між вищим керівництвом Румунії та Польщі, яка виступила піонером у цьому плані.

Не менший інтерес виявляли й лідери інших країн, які мають чітку позицію з цієї проблеми. Так, перебуваючи в Румунії з робочим (15 січня 2007 р.), а пізніше (30—31 жовтня того року) з офіційним візитом, Президент України В. А. Ющенко особливо зацікавився румунським досвідом засудження комуністичного режиму, даючи відповідні розпорядження щодо його вивчення.

Проте, зважаючи на всю актуальність цієї проблеми, в Україні майже відсутні дослідження з цього питання, можливо через той факт, що переважна більшість відповідних робіт вийшли румунською мовою і не так широко відомі українському досліднику. На цьому тлі на окрему увагу заслуговують роботи В. М. Петрика, який досліджує проблематику засудження деструктивних ідеологій.

У США й Румунії єдиною комплексною роботою є фундаментальна монографія американського громадянина румунського походження, професора Владіміра Тісменяну під назвою “Сталінізм задля вічності. Політична історія румунського комунізму” [1], яка у 2005 р. була перекладена румунською мовою, стаючи найбільш вагомим науковим дослідженням комунізму в сусідній країні. Враховуючи таку ситуацію, важливим вважаємо додаткове та більш глибоке ознайомлення фахівців із румунської проблематики й українського читача в цілому з оцінкою офіційним Бухарестом комуністичного режиму та визначення з можливими висновками й рекомендаціями

для вироблення відповідних підходів, у випадку необхідності, в Україні.

У цьому контексті слід зазначити, що ініціатива комплексного аналізу та публічного засудження комуністичного режиму в Румунії належить Президенту Т. Бесеску, який відразу після виборів 2004 р. оприлюднив свої наміри підготувати якомога ґрунтовнішу доповідь із цього питання. У баченні глави румунської держави, такий крок суспільству потрібен був, по-перше, щоб отримати всебічну наукову базу для правильної оцінки суті нещодавнього комуністичного минулого Румунії, по-друге — для аналізу і прогнозування негативних наслідків комуністичної диктатури в процесі подальшого розвитку країни, наприклад, із демографічного погляду, й, третє та найголовніше — щоб досягти примирення і порозуміння всередині самого румунського громадянського суспільства з цього делікатного питання, ще живого у пам'яті переважної більшості мешканців країни. Не менш важливим мотивом для румунського керівництва виявилось наближення на той час дати вступу Румунії до Європейського Союзу, що вимагало рішучого покінчення країни з її тоталітарним минулим. На тлі неповної на той час готовності країни до набуття повноправного членства в ЄС такий крок, здійснений вищим румунським керівництвом за два тижні до цього доленосного рубежу в історії держави, мав стати додатковим аргументом для європейських лідерів погодитися із очікуваним вступом Румунії до Євросоюзу 1 січня 2007 р.

Приводом, що спонукав Т. Бесеску до надання розпорядження щодо підготовки доповіді із засудження комунізму, стала поява в 2003 р. у США вищезазначеної роботи В. Тісменяну. Як результат, її автора було запрошено до Румунії та запропоновано стати головою національної комісії з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії, з чим він погодився.

Слід підкреслити, що створення такої комісії, її успішна діяльність та оприлюднення відповідної доповіді стало можливим тому, що громадянське суспільство, насамперед, внаслідок тривалої та вміло організованої інформаційно-політичної роботи, виявилось морально готовим до рішучих оцінок нещодавнього комуністичного режиму, який еволюціонував у Румунії у найбільш спотвореній формі.

Президентська комісія з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії була створена у квітні 2006 р. на чолі з професором В. Тісменяну. До її складу увійшли 19 членів, 18 експертів та 3 експерти із спеціальним статусом. Серед членів Комісії

фігурували відомі в Румунії історики (академіки, професори), політичні оглядачі, діячі культури, колишні політ'язні, представники різних політичних сил та впливові журналісти, які систематично інформували суспільство й міжнародну спільноту щодо проведеної роботи.

Група експертів, у свою чергу, включала фахівців-архівістів, членів Національної Ради з питань вивчення державних архівних фондів, представників Румунської служби інформації тощо.

Експертами із спеціальним статусом стали троє представників угорської національної меншини Румунії, яка, будучи найбільш чисельною — майже 2 млн осіб — найбільше постраждала за часів комуністичного режиму в країні. Слід зазначити, що для цієї Комісії протягом 2006 р. були відкриті всі архіви колишньої партійно-державної системи країни — Румунської комуністичної партії, Союзу комуністичної молоді, Асоціації студентів-комуністів Румунії, Федерації профспілкових організацій, Організації піонерів та інших громадсько-політичних організацій, які діяли за часів соціалістичної Румунії.

Головним завданням Президентської комісії та інформаційно-політичного супроводу її роботи було визначено уможливлення інтелектуального й морального засудження комунізму, а центральним критерієм її роботи — недопущення політизації її кінцевого результату, тобто Заключної доповіді з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії. Це виявилось непростю справою, враховуючи наявність у її складі представників різних партій, які, природно, намагалися захищати інтереси власних політичних сил. Тому, за словами радників Президента Румунії з питань внутрішньої політики А. Гусі та В. Казабана, з якими відбулася спеціальна зустріч автора як з координаторами відповідної роботи з боку Адміністрації Президента Румунії, “від першого проекту доповіді до її остаточного варіанта була велика відстань”.

Проте результатом інтенсивної, фактично, піврічної роботи Комісії стало розроблення великої за обсягом (665 арк.) [2] та комплексної за змістом Заключної доповіді з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії, яка у листопаді 2006 р. була представлена на розгляд самому Президентові країни.

На її основі був підготовлений виступ, якого глава румунської держави 18 грудня 2006 р. представив на пленарному засіданні Парламенту Румунії за участі членів уряду та широкого кола запрошених [3].

У своєму виступі Т. Бесеску дав винятково позитивну оцінку роботі Президентської

комісії та розробленій нею доповіді, про яку глава румунської держави, зокрема, зазначив, що на її основі він “може засудити комуністичний режим”.

Головними тезами виступу глави румунської держави щодо Заключної доповіді Президентської комісії з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії були: для громадян Румунії комуністичний режим був незаконним та злочинним, заснованим на фанатичній ідеї та нав’язаним ззовні Радянським Союзом за допомогою самозваного угруповання румунських політиків; комуністична система в Румунії була режимом пригнічення, який позбавив румунський народ п’ятьох десятиліть сучасної історії, порушив права людини та примусив громадян жити в атмосфері обману, репресій, залякування й корупції; комуністична ідеологія намагалася виправдати такі злочинні явища, як масове знищення народу, депортації, примусову працю, незаконне ув’язнення сотень тисяч невинних людей; за часів комуністичної влади в Румунії такі національні цінності, як патріотизм, вірність, відданість справі, були підпорядковані служінню інтересам обмеженого клану осіб; внаслідок застосування ленінських догм у Румунії була ліквідована приватна власність, здійснена форсована індустріалізація та колективізація переважної частини сільського господарства; комуністичний режим у Румунії є відповідальним за деформацію демографічної ситуації в країні; незважаючи на підписання Н. Чаушеску у 1975 р. Гельсінкського заключного Акта, Румунія продовжувала грубо порушувати права її громадян.

Для обґрунтування своєї рішучості щодо засудження комунізму в Румунії Т. Бесеску навів низку аргументів, які містяться в Заключній доповіді Президентської комісії з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії.

Крім цього, румунський Президент у своїй доповіді сформулював низку рекомендацій, основний зміст яких зводиться до такого.

1. Підтримка Парламентом Румунії заяви глави держави про засудження комунізму.
2. Встановлення окремого дня для вшанування пам’яті жертв комуністичного терору та репресій, а також спорудження в Бухаресті пам’ятника жертвам комунізму.
3. Заснування в столиці Музею комуністичної диктатури в Румунії з відповідним інформаційно-дослідницьким центром при ньому.
4. Організація у приміщенні Парламентського палацу Румунії постійної виставки документів часів комуністичного періоду.
5. Проведення циклу виступів в університетських центрах Румунії з метою масового

оприлюднення положень Заключної доповіді Президентської комісії з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії.

6. Сформування групи дослідників із метою розроблення Енциклопедії румунського комунізму та відповідного шкільного підручника.
7. Скасування чинності законодавчих актів політичного, соціального та репресивного характеру, які були схвалені за часів комунізму та призвели до обмеження прав і свобод громадян Румунії.
8. Внесення відповідних змін до законодавства з метою відновлення румунського громадянства тим особам, які були його позбавлені тоталітарним режимом.
9. Забезпечення відкритого доступу до архівів того часу шляхом внесення поправок до чинного законодавства в цій сфері.
10. Публічне визнання трагедії, через яку пройшли свого часу політичні в’язні минулого режиму.
11. Заснування 12 стипендій для молодих дослідників, які спеціалізуються на вивченні різних аспектів комуністичної диктатури.
12. Адаптація Заключної доповіді Президентської комісії з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії для викладання його змісту в системі середньої освіти.

Крім цього, у виступі Т. Бесеску були окреслені нові завдання подальшої роботи із засудження комунізму в Румунії. “Необхідно і надалі проводити послідовний аналіз діяльності партійного апарату та структур і методів роботи Секурітате [спецслужби Румунії часів соціалізму. — Автор]. Ми повинні мати ясну радіографію того, що сталося в економічній сфері, де помилкова індустріалізація та командна економіка призвели до видимих наслідків” [4].

У зв’язку з цим, на думку радників Президента Румунії з питань внутрішньої політики А. Гусі та В. Казабана, з оприлюдненням Заключної доповіді з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії комплексна робота щодо засудження комунізму не завершилася.

Так, Рішенням Президента Румунії Т. Бесеску № 8 від 11 листопада 2007 р. на основі положень статей № 17 і 18 Регламенту організації та діяльності Президентської Адміністрації Румунії була створена Президентська консультативна комісія з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії [5]. Відповідно до статті 1 цього Рішення “головною метою Президентської консультативної комісії з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії є розробка та надання главі держави порад щодо шляхів імплементації рекомендацій, сформульованих у Заключній доповіді з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії, у сфері законодавства, досліджень, архівів та виховання” [6].

Новостворена Комісія, склад якої, на відміну від попередньої, обмежується лише дванадцятьма членами, які працювали і у попередній Комісії як члени або експерти, також очолена В. Тісменяну, що забезпечує великий ступінь послідовності в її діяльності. Вона функціонує при Департаменті з питань зв'язків з органами влади та громадянським суспільством Адміністрації Президента Румунії та фінансується з державного бюджету. Свою роботу проводить як у формі пленарних засідань, так і шляхом створення ситуативних груп. До її діяльності можуть бути залучені компетентні експерти. Голова Комісії або її координатори постійно звітують про проведену роботу та отримані результати перед зазначеним вище Департаментом.

Згідно зі статтею 2 Рішення Президента Румунії Т. Бесеску № 8 від 11 листопада 2007 р. Президентська консультативна комісія з питань аналізу комуністичної диктатури в Румунії завершить свою роботу не пізніше 21 грудня 2009 р. [7].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що публічне засудження комуністичного режиму в Румунії принесло значні політичні дивіденди Президенту Т. Бесеску, що позитивно позначається на його підготовку до президентських виборів. Показовим є також те, що ця масштабна акція позитивно була сприйнята переважною частиною населення країни та політичними партіями, за винятком нині позапарламентської націонал-радикальної Партії "Велика Румунія".

Водночас, на нашу думку, здійснені кроки в сусідній Румунії з цього питання мають певне позитивне значення для національних інтересів України. Так, критичне ставлення до нещодавнього минулого по-

легшило діяльність української сторони щодо проведення роботи в Румунії, спрямованої на визнання нею Голодомору 1932—1933 рр. геноцидом проти українського народу. Зокрема, на пленарному засіданні Палати депутатів Парламенту Румунії депутат від Союзу українців Румунії Степан Бучута проголосив Політичну декларацію щодо вшанування 75-х роковин Голодомору 1932—1933 рр. в Україні. Документ містить політичне звернення до депутатів та сенаторів Парламенту Румунії щодо визнання Голодомору 1932—1933 рр. в Україні геноцидом проти українського народу, а його проголошення стало початковим процедурним кроком до можливого ухвалення румунським законодавчим органом відповідного нормативного акта. Кінцевою метою всього цього є приєднання Румунії до дій понад 20 країн світу, які вже визнали Голодомор 1932—1933 рр. геноцидом проти українського народу.

Разом із тим, поки що стримана реакція керівництва Румунії на звернення української сторони щодо підтримання дій України у питаннях засудження Голодомору, що пояснюється небажанням Бухареста поглибити й без цього напружені відносини з Москвою, доводить, що нинішній стан справ потребує продовження консолідованих зусиль на цьому напрямі.

Література

1. **Tismraneanu V.** Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc. — Iași. — Polirom. — 2005. — 415 p.
2. **Raportul** final privitor la analiza dictaturii comuniste în România. 26 noiembrie 2006. — 665 p.
3. **Adevrurul.** — 2006. — 19 decembrie.
4. **Ibidem.**
5. **Decizie** privind onființarea Comisiei prezidențiale consultative pentru analiza dictaturii comuniste în România № 8 din 11 noiembrie 2007.
6. **Ibidem.**
7. **Ibidem.**

Румыния стала второй после Польши бывшей социалистической страной, которая публично осудила коммунистический режим, предварительно организовав мощное информационно-политическое сопровождение. Для Украины опыт Румынии осуждения коммунизма представляет интерес, в том числе с точки зрения присоединения Румынии к действиям более 20 стран мира, которые уже признали Голодомор 1932—1933 гг. геноцидом против украинского народа.

Ключевые слова: коммунистический режим; информационно-политическое сопровождение; Президентская комиссия по вопросам анализа коммунистической диктатуры в Румынии.

Romania was the second socialistic country after Poland, who condemned the communist regime, previously creating a complex informational and political accompaniment.

The Romanian experience of condemning communism represents a large interest for Ukraine in the view of joining the 20 countries that recognized the Great Famine (1932—1933) as genocide against the Ukrainian nation.

Key words: communist regime, informational and political accompaniment, Presidential commission, which had the mission to analyze the communistic dictatorship.